

ДО ПРОБЛЕМИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В статті розкрито ряд аспектів проблеми особистісного зростання людини як умови її ефективної адаптації до деструктивного впливу суспільних перетворень, збереження психологічного здоров'я та покращення якості життя в умовах сьогодення. Зроблено психологічний аналіз процесу і результату особистісного росту та розвитку – психічного феномена самоактуалізації особистості, який розглянуто в сукупності його структурних компонентів – якостей, властивих самоактуалізованій особистості. Презентовано результати емпіричного дослідження мотивації самоактуалізації та міри розвитку її компонентів у сучасного студентства, прояву відповідних якостей у життєдіяльності та міжособистісних взаємодіях студентів, виділено коло проблем на шляху досягнення ними самоактуалізації і можливостей подолання виявлених труднощів.

Ключові слова: особистісне зростання, самоактуалізація, мотивація самоактуалізації, якості самоактуалізованої особистості, студентська молодь.

Постановка проблеми. В нестабільних умовах сьогодення більш конкурентоспроможними в усіх сферах суспільного буття є особистості, здатні не просто швидко адаптуватися до стрімких соціально-економічних змін, зберігши своє психологічне здоров'я, але і не зупинятись в особистісному зростанні, працюючи над самовдосконаленням згідно з вимогами часу. Тож мова йтиме не про підвищення соціальної адаптованості громадян, а про розвиток їхньої резистентності до стресогенних впливів оточення, формування мотивації до протистояння труднощам, здатності до саморегуляції у складних обставинах та мобілізації внутрішніх ресурсів, розширення горизонтів свідомості. Таким чином, хоча на сьогодні більш нагальними здаються питання "виживання" людини, актуальнішими, насправді, є завдання її особистісного розвитку як неодмінної умови самоздійснення в нелегкі часи, особливо для молоді, якій належить відбудувати нашу країну. Саме тому проблема самоактуалізації сучасних студентів потребує ретельного вивчення.

Мета статті – теоретично та експериментально визначити особливості процесу самоактуалізації та її досягнутий рівень у сучасного українського студентства. Реалізація поставленої мети вимагає виконання таких **завдань**:

- розкрити зміст та специфіку процесу самоактуалізації особистості;
- емпірично визначити рівень прагнення до самоактуалізації та розвитку якостей самоактуалізованої особистості у сучасних студентів;
- виділити коло проблем на шляху досягнення студентством самоактуалізації та можливостей їх подолання.

Результати теоретичного дослідження. Проблемі самоактуалізації особистості присвячені останні публікації зарубіжних вчених: С.Дж. Хенлі (S.J. Hanley), С. Ебелла (S. Abell), С.С. Райса (S. Reiss), С.М. Хеверкемп (S.M. Haverkamp), Р.К. Грін (Green R.K.), Л. Гури (L. Gura) тощо, а також російських та вітчизняних дослідників К.О. Абульханової-Славської, Л.І. Анциферової, І.С. Булах, В.А. Іваннікова, Л.М. Карамушки, В.Є. Клочко, О.А. Конопкіна, С.Д. Максименка, А.О. Реана, В.М. Русалова, І.М. Свириденко, В.О. Татенка, Н.В. Чепелевої та ін. При цьому в розвинутих європейських країнах та США особлива увага приділяється самоактуалізації студентської молоді, саме на вищі навчальні заклади покладається місія розкриття потенціалу і стимулювання особистісного, освітнього та кар'єрного росту людини. Специфіці процесу та труднощам самоактуалізації студентської молоді в Україні присвячені наукові пошуки С.В. Карпенко, Л.М. Кобильнік, Г.К. Радчук, Г.І. Меднікової, Т.М. Соломки тощо.

Самоактуалізація, за позицією А.Маслоу, є безперервним процесом постійного вибору між рухом вперед і відступом перед труднощами на користь прогресивним змінам, долаючи власні страхи і сумніви, залишаючись чесним із самим собою та не уникаючи відповідальності [7]. Зазначений психічний феномен описується як цілісний синдром, невід'ємними симптомами якого є широта поглядів, здатність піднятися над буденністю, мислити масштабно, бачити все в перспективі, відмежовувати головне від другорядного. Ці властивості детермінують своєрідну умиротвореність самоактуалізованих особистостей, вміння зберігати спокій, не переймаючись через дрібниці, що полегшує життя не тільки їм самим, але й оточуючим [3, с.196].

Т.М. Соломка розглядала феномен самоактуалізації особистості як унікальний, безперервний процес, який "триває упродовж усього життя, пов'язаний з нескінченним зростанням потреб людини, її здібностей, інтересів та інших особистісних властивостей, з потенційним розгортанням її сутнісних характеристик та залежить від вродженого потенціалу, соціально-психологічної зрілості та життєвого шляху особистості" [6, с. 16]. Формами реалізації зазначеного процесу є творча спрямованість життєдіяльності людини, її духовне самопізнання, кероване прагненням досягнення ідентичності.

На думку Г.К.Радчук, самоактуалізацію слід розглядати як єдність професійного (соціального) і особистісного зростання – "наближення до розуміння і здійснення сенсу власного життя через набуття особистісного досвіду, що включає у себе самопізнання і засвоєння загальнолюдських цінностей, таких як відкритість, довіра, прийняття, свобода, природність, демократичність, співпричетність, незалежність тощо" [4, с. 86].

За науковою позицією О.В. Самаль, самоактуалізація особистості – це її внутрішня активність, спрямована на виявлення своїх потенційних можливостей, розуміння власної унікальності та життєвого призначення [5]. Структурними компонентами самоактуалізації слід вважати: ціннісно-смісловий, що відображає чіткі життєві орієнтації і цілі, усвідомлення цінності особистісного зростання, інтерес до життя, задоволеність власними досягненнями; мотиваційно-потребовий, тобто певну ієрархію мотивів, що відображають спрямованість особистості або на ріст і розвиток, або на задоволення основних життєвих потреб; функціонально-регулятивний – позитивне самоставлення, внутрішній локус контролю, подолання фрустраційних емоцій, творчу активність як рушійні сили самоактуалізації.

Таким чином, оцінюючи досягнутий індивідом рівень самоактуалізації, необхідно робити комплексний аналіз розвитку окремих її складових, визначаючи відсоткове співвідношення міри прояву якостей, властивих самоактуалізованій особистості. Сутність вказаних вище аспектів та структурних компонентів самоактуалізації систематизовано в одинадцяти шкалах методики САМОАО [1, с. 426-433], високі показники за якими засвідчують наявність у людини якостей, установок, переконань, здібностей та потенційних можливостей, необхідних для ефективного процесу самоактуалізації; низькі показники – ознаки присутності внутрішніх перешкод, блокування повноцінної самоактуалізації; посередні значення можуть свідчити про нестійкий характер відповідних якостей, їхній ситуативний прояв у діяльності та міжособистісних взаєминах, наявність потенціалу, реалізація якого ускладнена в силу дії об'єктивних чи суб'єктивних чинників.

Розглянемо детальніше якості самоактуалізованої особистості, включені до наступних компонентів (шкал) самоактуалізації:

1. Орієнтація в часі – міра здатності особистості жити "в реальному часі" без прокрастинації і фіксації на переживаннях минулого.

Високий рівень розвитку відповідних якостей характеризує установку жити "тут і тепер", насолоджуватись сьогоденням і зосереджуватись на вирішенні актуальних проблем, а не занурюватись у мрії та спогади.

Низький рівень властивий недовірливим і невпевненим у собі людям з завищеним прагненням будь-що досягнути успіху в майбутньому і, як наслідок, "хронічно невдоволеним" собою і своїм життям у цілому, часто зануреним у неприємні переживання минулого.

2. Цінності – багатство та ієрархія цінностей, властивих самоактуалізованій особистості.

Високий рівень засвідчує орієнтацію людини на загальнолюдські цінності, які є основою гармонійного буття і здорових стосунків з оточуючими: істину, добро, красу, цілісність, унікальність, досконалість, справедливість, порядок, простоту, природність, невимушеність, самодостатність тощо.

Низький рівень властивий егоцентричним особистостям зі спотвореною системою цінностей, далекою від гуманістичних ідеалів. Мова йде, зокрема, про нігілізм, нетерпимість до слабкостей та вад оточуючих, невміння відрізнити цілі від засобів тощо.

3. Ставлення до людської природи – глибинні установки та очікування щодо поведінки оточуючих, міжособистісних взаємодій.

Високий рівень свідчить про віру в безмежність людських можливостей, природну симпатію і довіру до людей, почуття "причетності, симпатії і приязні до людства в цілому" [3, с. 200]; чесність, неупередженість, доброзичливість у взаємодіях, здатність до щирих і гармонійних стосунків.

Низький рівень властивий особистостям з деструктивними установками та відповідними переживаннями, пов'язаними з негативними стереотипними уявленнями про людську природу в цілому та якості оточуючих зокрема.

4. Потреба в пізнанні – відкритість новим враженням, готовність жертвувати стабільністю заради прогресивних змін та руху вперед, цінування будь-якого нового досвіду.

Високий рівень є ознакою здатності до реалістичного світосприйняття і ефективного пізнання дійсності, підкріпленого інтересом до всього нового, навіть якщо воно не має безпосереднього відношення до особистості і її актуальних потреб, вміння побачити приховану сутність явищ, оперування фактами, а не власними оцінками чи загальноновизнаними "істинами", "свіжий погляд на дійсність" – здатність помічати незвичне в повсякденному, "наївно переживати прості радощі життя" [3, с. 198].

Низький рівень – пізнання дійсності через призму бажань, потягів, стереотипів, ірраціональних міркувань (схильність все оцінювати, осуджувати).

5. Прагнення до творчості (креативність) – здатність до неординарного сприйняття дійсності, нешаблонних міркувань, генерування продуктивних ідей.

Високий рівень є свідченням творчого ставлення до життя, прагнення змінювати його на краще і бути корисним для оточуючих (можливо, навіть залишити "слід в історії"), потенціалу реформаторства (життєвої позиції "творця"). Така особистість мало переймається власними проблемами – егоїзм їй не властивий, вона зосереджена на реалізації свого покликання, захоплена вирішенням проблем, що вимагають докладання максимуму зусиль.

Низький рівень характеризує стереотипність мислення, невинуватий педантизм людини, негнучке дотримання нею правил, страх відійти від звичного, усталеного способу життя, прагнення стабільності в усьому.

6. Автономність – міра цілісності і зрілості особистості.

Високий рівень – самодостатність, здатність до саморегуляції, самопідтримки, прийняття відповідальності за своє життя; незалежність від думок та оцінок оточуючих (але не відчуження від них), автономність у прийнятті рішень; висока життєздатність і стресостійкість.

Низький рівень – свідчення особистісної незрілості людини (можливо, інфантильності), наявності внутрішніх конфліктів, низького рівня самопізнання і самоприйняття, страху відповідальності, зовнішньої мотивації, безпорадності у складних ситуаціях, низької резистентності до впливу фрустраторів.

7. Спонтанність – якість, детермінована впевненістю особистості в собі і підкріплена її довірою до навколишнього світу.

Високий рівень свідчить про здатність людини до спонтанної поведінки, не стримуваної культурними нормами (однак не девіантною) – вміння "бути собою", природність, невимушеність, автентичність (ширість до себе і оточуючих). "Спонтанна" особистість високоморальна, але її мораль не конвенціональна, така людина зневажає умовності своєї соціальної спільноти і діє відповідно до власних стійких етичних принципів.

Низький рівень – свідчення прагнення індивіда здаватись кращим, ніж він є насправді, діяти відповідно до очікувань оточуючих, страх їхнього осуду.

8. Саморозуміння – здатність до критичного, але об'єктивного ставлення особистості до себе, показник рівня розвитку її рефлексивних здібностей.

Високий рівень свідчить про сензитивність людини до своїх бажань і потреб, рефлексивність (але не компульсивний самоаналіз як постійне "самокопання"). Такі особистості вільні від психологічних захистів, які блокують розуміння своєї істинної сутності, не схильні підмінити власні смаки та оцінки зовнішніми соціальними стандартами.

Низький рівень властивий невпевненим у собі людям, схильним в усьому орієнтуватися на думку оточуючих через відсутність чіткої власної внутрішньої позиції і нерозуміння істинних бажань та прагнень (часто керуються установкою "треба" замість "хочу").

9. Аутосимпатія – "образ Я", здатність до самоприйняття, адекватного оцінювання своїх особистісних якостей, здібностей і можливостей.

Високий рівень свідчить про добре усвідомлювану позитивну "Я-концепцію" і відповідно стійку адекватну самооцінку. Особистість при цьому не вважає себе бездоганною, адже вміє комфортно співіснувати зі своїми вадами та недоліками.

Низький рівень властивий невротичним, тривожним, невпевненим у собі людям із занадто критичним самоставленням, заниженою самооцінкою (часто – з комплексом неповноцінності), схильним до самокатувань.

10. Контактність – міра товариськості особистості, її комунікабельності, здатності до міцних і доброзичливих стосунків з оточуючими.

Високий рівень засвідчує здатність людини співпрацювати з іншими на взаємовигідній основі, одержувати задоволення від контактів, підтримувати їх без відчуття психологічної залежності і страху самотності, зберігаючи вибірковість у спілкуванні, відповідальне ставлення до дружби і близькості.

Низький рівень властивий відчуженим чи вороже налаштованим індивідам, не здатним до конструктивних взаємодій.

11. Гнучкість у спілкуванні – характеристика міри впливу соціальних стереотипів та власних установок людини на стосунки з оточуючими, здатності до адекватного самовираження в спілкуванні.

Високий рівень свідчить про здатність особистості до саморозкриття в міжособистісних взаємодіях, визнання унікальності та цінності кожної людини, прагнення до щирості у стосунках, неприйняття маніпуляцій і фальші.

Низький рівень характерний для людей ригідних, невпевнених у власній комунікабельності та привабливості, а тому схильних "змішувати саморозкриття з самопред'явленням", грати роль, а не бути собою.

За результатами досліджень Є.В. Карпенко, своєрідним ядром самоактуалізації (стрижнем, навколо якого розвиваються всі інші риси самоактуалізованої особистості) є такі показники, як аутосимпатія, спонтанність та автономність. Ці якості виконують "смыслові роль для процесу самоактуалізації... визначають домінування внутрішнього локусу контролю, який наповнений позитивним самоставленням та безумовним прийняттям себе... спонтанність, яка очевидна із впевненості в собі та є джерелом креативності" [2, с. 48-49].

Методика та процедура дослідження. Експериментальне дослідження проводилось у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова зі студентами IV курсу (вибірка – 38 респондентів), що навчаються за напрямом підготовки "природничі науки" та мають фахову спеціалізацію "практична психологія" (у зв'язку з подвійною спеціальністю досліджуваних підвищується репрезентативність вибірки).

Для емпіричного вивчення досягнутого досліджуваними рівня самоактуалізації було проведено тестування засобами методики "Діагностика самоактуалізації особистості" (авт. А.В. Лазукін, адапт.

Н.Ф. Калінін) – опитувальника САМОАО (включає 100 пар тверджень, з яких респондент має обрати одне), що дозволяє виміряти у відсотковому відношенні міру розвитку якостей самоактуалізованої особистості (за 11 шкалами, охарактеризованими вище) та загальної мотивації самоактуалізації. Для зручності здійснення порівняльного аналізу одержаних даних ми умовно виділили три рівні розвитку досліджуваних якостей: низький, якщо показник нижчий за 33%, середній – 34-66%, високий – понад 66%. Окрім того, якісний аналіз емпіричного матеріалу здійснювався з урахуванням результатів спостереження за поведінкою студентів під час занять (в тому числі, в процесі виконання ними вправ тренінгів особистісного зростання, мотивації діяльності та активізації внутрішніх ресурсів, відповідних ролевих ігор), бесіди на морально-етичні теми, обговорення гострих соціальних проблем.

Аналіз результатів дослідження. В результаті проведеного тестування низький рівень розвитку прагнення до самоактуалізації було зафіксовано тільки у 2,63% респондентів, у той час як понад 76,32% мають середній рівень розвитку відповідної мотивації, а 21,05% – високий (див. табл. 1). Таким чином, можемо зробити висновок, що проблема особистісного зростання та максимальної реалізації своїх потенційних можливостей є досить актуальною для сучасних студентів.

Таблиця 1

Характеристика самоактуалізованості особистостей досліджуваних студентів N=38

Компоненти самоактуалізованої особистості	рівень розвитку					
	низький		середній		високий	
	%	абсол. к-ть	%	абсол. к-ть	%	абсол. к-ть
Орієнтація в часі	18,42	7	54,05	20	28,95	11
Цінності самоактуалізації	10,53	4	34,21	13	55,26	21
Ставлення до людської природи	26,32	10	57,89	22	16,22	6
Потреба в пізнанні	5,26	2	65,79	25	28,95	11
Креативність	5,26	2	44,74	17	50,00	19
Автономність	2,63	1	65,79	25	31,58	12
Спонтанність	18,42	7	57,89	22	23,68	9
Саморозуміння	13,16	5	63,16	24	23,68	9
Аутосимпатія	13,16	5	44,74	17	42,11	16
Контактність	13,16	5	71,05	27	15,79	6
Гнучкість у спілкуванні	5,26	2	63,16	24	31,58	12
Прагнення до самоактуалізації	2,63	1	76,32	29	21,05	8

Як бачимо (див. табл. 1), найвищого рівня розвитку досягають якості студентів, пов'язані з неординарним сприйняттям дійсності, творчим потенціалом і прагненням його реалізації для самоствердження та вдосконалення соціального оточення (за шкалою "креативність" 50% досліджуваних продемонстрували високий рівень прояву відповідних якостей). Наявність у сучасного студентства потенціалу реформаторства підтверджують також порівняно високі показники автономності та розвитку потреби в пізнанні (близько 30% респондентів досягли високого рівня, а у 65,79% виявлено середній рівень розвитку зазначених компонентів самоактуалізації). Відповідно можемо стверджувати, що у студентів є прагнення прогресивних змін та безперервного руху вперед, відкритість новому досвіду, гнучкість мислення і поведінки, здатність зберігати незалежність від думок та оцінок оточуючих при прийнятті важливих рішень. Втім, ці якості не стійкі і проявляються швидше в судженнях та намірах, а не в реальній діяльності (це підтверджують невисокі показники за шкалами "спонтанність" та "орієнтація в часі" (див. табл.1)).

Окрім того, відзначимо підтримку студентами гуманістичних ідеалів та етичних цінностей, властивих самоактуалізованій особистості, тобто готовність (і потенційну здатність) респондентів працювати над собою, розвиватись і самовдосконалюватись, адже більше половини досліджуваних мають високі показники за шкалою "цінності самоактуалізації" (див. табл.1). Натомість глибинні установки респондентів щодо людської сутності і міжособистісних взаємодій можуть бути стримуючими чинниками процесу самоактуалізації молоді, адже показники розвитку довіри до людей і почуття "отожності з людством" найнижчі з усіх діагностованих (див. табл.1). Це твердження справедливе і стосовно саморозуміння досліджуваних студентів та пов'язаної з ним впевненості в собі, спонтанності у прийнятті рішень, здатності ігнорувати громадську думку, якщо вона суперечить власним принциповим позиціям та моральним переконанням (більш ніж у 13% респондентів діагностовано низький рівень прояву якостей компонентів "саморозуміння" та "аутосимпатія").

Майже 20% досліджуваних схильні фіксуватись на своїх негативних переживаннях замість того, щоб зосереджуватись на усуненні їх причин; відчувають постійне напруження, викликане страхом осуду оточуючих та відповідним бажанням здаватись кращими, ніж є насправді, будь-що досягнути успіху (як видно з табл. 1, показники за шкалами "орієнтація в часі" та "спонтанність" порівняно низькі).

Очевидними є також труднощі у міжособистісних взаємодіях досліджуваних студентів: більш ніж 70% з них мають труднощі у спілкуванні та співпраці з оточуючими, особливо, коли мова йде про підтримання міцних стосунків; періодично відчують певний психологічний дискомфорт, викликаний недовірою до інших. Відповідно подолання деструктивних установок, пов'язаних з недовірою до людей,

відчуженням, неготовністю до рівноправних стосунків та справжньої близькості стимулюватиме і суттєво підвищуватиме результативність процесу самоактуалізації сучасних студентів, дозволить їм досягнути нових висот особистісного та професійного розвитку.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, можемо зробити висновок, що сучасним студентам досить важко повною мірою реалізувати свій внутрішній потенціал і досягнути особистісного зростання через відчуття тиску соціального оточення та несприятливих обставин сьогодення. Так, навіть попри прагнення до самоактуалізації, молодь не має готовності й сили його реалізувати – розширити горизонти свідомості й відшукати позитив у скруті, розгледіти хороше у відразливому, позбутись стереотипів і невиправданих самообмежень.

Подальші наукові розвідки в цьому напрямі варто спрямовувати на розробку стратегії психологічного супроводу досягнення самоактуалізації студентами у процесі здобуття ними вищої освіти. На особливу увагу заслуговує досвід вирішення окреслених нами проблем у провідних зарубіжних вищих навчальних закладах, тож необхідно адаптувати запропоновані ними програми особистісного зростання молоді до застосування у вітчизняному освітньому просторі з урахуванням реалій сьогодення.

Використані джерела

1. Диагностика самоактуализации личности. Методика А.В. Лазукина в адаптации Н.Ф. Калина // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – С. 426-433
2. Карпенко Є.В. Взаємозв'язок адаптації із самоактуалізацією: віковий та гендерний аспекти / Є.В. Карпенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : серія психологічна. – 2013. – Вип. 1. – С. 42-52
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу ; Пер. с англ., 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
4. Радчук Г.К. Особливості самоактуалізації особистості студентів в освітньому середовищі вищої школи / Г.К. Радчук // Психологія і особистість. – 2015. – №2(8). – Ч.2. – С. 85-97
5. Самаль Е.В. Самоактуализация личности в процессе обучения в вузе: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Е.В. Самаль; Ярослав. гос. пед. ун-т им. К.Д. Ушинского. – Ярославль, 2008. – 24 с.
6. Соломка Т.М. Самоактуалізація студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації в процесі професійної підготовки: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т.М. Соломка; Держ. вищ. навч. закл. "Ун-т менедж. освіти". – К., 2009. – 18с.
7. Maslow A.H. Self-actualizing and Beyond / A.H.Maslow // Challenges of Humanistic Psychology / Ed. J.E.T. Bugental. – New York: McGraw Hill, 1967. – 279-286

Kuznietsova L. M.

THE PROBLEM OF SELF-ACTUALIZATION OF THE TODAY'S STUDENT YOUTH

This article reveals a few aspects of human personal growth as precondition of person's effective adaptation to the destructive influence of nowadays social changes, preserving its mental health and improving the life quality.

We have analyzed the psychological phenomenon of self-actualization. It is the process and result of the personal growth and development, the way to life in harmony with oneself and the social environment. The self-actualizer is a person who fully uses its inner potential. So self-actualized personality has some inherent qualities – the structural components of the self-actualization phenomenon. These are such characteristics as efficient perceptions of reality, need for cognition, creativity, comfortable acceptance of oneself, others and nature, freshness of assessment, spontaneity, autonomy, amicability, profound interpersonal relationships etc. We distinguish different levels of development of the mentioned components of self-actualization and describe appropriate qualities in students' regular activity, interpersonal interactions and different spheres of the students' life.

This article is based on the results of our theoretical and experimental research of skills, attitudes, beliefs and potential capabilities of students which are necessary for their effective self-actualization. There are presented the results of our empirical research of development of the motivation for self-actualization and its components which surveyed students-psychologists have achieved. So we found that the most of them have internal resources for personal growth and self-realization such as offbeat perception of reality, creativity, flexibility of thinking and behavior, desire to acquire knowledge and new experience, aspiration of progressive changes. Unfortunately these qualities are not stable and implemented mainly in opinions and intentions, not in real activity. Accordingly, there are some barriers to self-actualization of modern students related with their distrust of the people, feeling of pressure of social environment and adverse nowadays circumstances. But is that as it may problem of personal growth and self-realization is very relevant for today's students because only about 3% of respondents have low level of appropriate motivation, while others aspire to self-actualization in larger or lesser extent.

Key words: *personal growth, self-actualization, motivation for self-actualization, characteristics of the self-actualized personality, students.*

Стаття надійшла до редакції 05.05.2015